

SOCIÁLNA RACIONALITA AKO PREDMET MARXISTICKÉHO SKÚMANIA V KONTEXTE SÚČASNÉHO IDEOLOGICKÉHO BOJA

A. N. JERMOLENKO, Ústav filozofie AV USSR, Kyjev

JERMOLENKO, A. M.: Social Rationality as a Research Object in the Context of Contemporary Ideologic Struggle. *Filozofia* 40, 1985, No. 5, p. 592.

In opposition to Marxism, which reveals class contradictions between the bourgeoisie and the proletariat in the semblance of rationality of capitalist relations as their perverted form, bourgeois social science finds in the abstract principle of rationality the very substance of capitalism. While historical materialism unveils mechanisms of the rise of irrationality of bourgeois society through the analysis of its perverted forms and shows the way how to overcome them, bourgeois scientists are kept in the tenets of these irrational forms. When Marxism points at inevitability of liquidation of the economic set-up, based on production of surplus values, bourgeois science goes on speaking of preservation or improvement of formal rationality. And finally, where Marxism proved scientifically the necessity of doing away with the whole super-structure system of capitalism which became an instrument for superiority of bourgeoisie, bourgeois philosophers and sociologists strive to prove its social neutrality and consider its perfectioning as the next step in „rationalization“ of contemporary capitalism.

V 20. storočí sa v buržoáznej sociálno-filozofickej literatúre objavila tendencia vysvetľovať spoločenské javy z hľadiska princípu „rationality“. Pritom sa sociálna analýza nahrádza skúmaním, ktorého kľúčovou kategóriou je abstraktný pojem „rationality“. Taký postup sleduje celkom určitý ideologický cieľ: vytvoriť koncepciu spoločenského vývinu vôbec a vývinu kapitalistickej spoločnosti zvlášť, ktorá by tvorila alternatívu marxizmu-leninizmu.

Odhaľovanie podobných koncepcií — v súlade s úlohami kritiky buržoáznej ideológie, vytýčenými na XXVI. zjazde KSSZ a na júnovom (1983) plenárnom zasadnutí ÚV KSSZ (pozri 1, s. 86 a 2, s. 7) — žiada, aby sa riešili viaceré zásadne dôležité otázky, a to aké miesto má pojem racionality v pojmovo-kategoriálnom aparáte Marxovho skúmania kapitalizmu, aké reálne procesy kapitalistickej spoločnosti odráža a aké sociálno-ekonomické mechanizmy determinujú buržoázne interpretácie „sociálnej racionality“.

Vychádzajúc z nastolených otázok, cieľom tejto štúdie je preto ukázať po prvé závislosť pojmu racionality v Marxovej teórii kapitalizmu od metodologických princípov sociálno-triednej analýzy; po druhé, že tento pojem sa u Marxa používa na vyjadrenie prevrátených foriem buržoáznej skutočnosti a napokon po tretie, že na rozdiel od buržoáznej sociálnej vedy, ktorej koncepcie racionality fixujú kapitalistické spoločenské

vzťahy na úrovni prevrátených foriem, marxizmus za zdanlivosťou „racionality kapitalizmu“ vidí jeho podstatu, a to proces vykorisťovania námezdnnej práce.

Pri výskume racionality, ktorá pôsobí v podmienkach kapitalistickej spoločnosti, sa budeme opierať o filozoficko-sociologické rozpracovanie tejto problematiky v marxistickej literatúre.¹ V súvislosti s tým budeme v danej štúdii vychádzať z nasledujúcej všeobecnej definície racionality: sociálna racionalita je určitý spoločenský vzťah, ktorý sa vytvára na základe systému uzavretých a sebestačných pravidiel, noriem a hodnôt, zaužívaných v rámci danej spoločnosti na dosiahnutie sociálne významných cieľov a zabezpečujúcich porovnateľnosť činností jednotlivcov tejto spoločnosti (pozri 3, s. 69).

Závislosť racionality od spoločenských cieľov, predovšetkým od hlavného cieľa spôsobu výroby ukazuje jej historickú podmienenosť, dialekticky protirečivý charakter, ktorý sa prejavuje v existencii a nevyhnutnom striedaní jej historických typov, zodpovedajúcich tej-ktorej spoločensko-ekonomickej formácii.

Pri najvšeobecnejšom pohľade na buržoázny typ racionality vystupuje predovšetkým protirečenie medzi rastom parciálnej racionality (racionality činností jednotlivých individuí, podnikov, úradov) a poklesom úrovne všeobecnej racionality (racionality samého systému organizácie a fungovania kapitalistickej spoločnosti vôbec).² Napríklad možno konštatovať stále rastúcu aktivitu podnikov, zvyšovanie racionality v ich riadení a zároveň to, že pre pracovníka zapojeného do racionalného systému sám výsledok tohto procesu stráca zmysel a cieľ, ako aj to, že pôsobenie síl, ktoré sa prejavujú na úrovni celej spoločnosti, nielenže nepodlieha spoločenskej kontrole, ale často anuluje aj parciálnu racionalitu, mení ju na iracionalitu. Ako napísal americký ekonóm Paul A. Baran, „absencia všeobecnej racionality má hlboký vplyv na charakter samej parciálnej racionality v kapitalistickej spoločnosti... Rozum je nedeliteľný a iracionalita celku nemôže mierovo koexistovať s racionalitou častí.“ [4, s. 63].

Za takých podmienok vyvoláva pochybnosti aj existencia parciálnej racionality. Ukazuje sa, že ju ani nemožno charakterizovať ako dôsledne racionalnú, že v nej samej je v nerozvinutej podobe obsiahnutá tá iracionalita, ktorá sa zreteľnejšie prejavuje na celosystémovej úrovni.

¹ Pozri Ojzerman, T. I.: Racionalnoje i iracionalnoje. In: Voprosy filosofii, 1977, č. 2; Kopnin, P. V.: O racionalnom i iracionalnom. In: Voprosy filosofii, 1968, č. 5; Bogomolov, A. S.: Nauka i inye formy racionalnosti. In: Voprosy filosofii, 1979, č. 4 a i.

² Na túto skutočnosť neraz poukazovali sovietski a zahraniční vedci. Pozri Baran, Paul A.: Kapitalizm i iracionalnosť. In: Voprosy filosofii, 1960, č. 6, s. 63; Zamoškin, J. A.: Krizis buržuaznogo individualizma i ličnost. Moskva 1966, s. 298—310; Jacenko, A. I.: Celepolaganije i idealy. Kyjev 1977, s. 218.

Aby sme odhalili konkrétne mechanizmy takej metamorfózy, musíme sahnúť po analýze buržoáznej spoločnosti, ktorú uskutočnil K. Marx. Iba na tomto základe si môžeme ujasniť, ako a za akých okolností sa racionalita stáva *zdanlivou* racionalitou bezprostredne spätou s iracionalitou.

Východiskom nášho skúmania obsahu kapitalistickej racionality je Marxovo vyjadrenie sa k tejto otázke v liste L. Kugelmanovi: „Veď vtip buržoáznej spoločnosti je práve v tom, že v nej a priori nejestvuje žiadne uvedomelé spoločenské regulovanie výroby. Rozumné a prírodné nevyhnutné sa presadzuje len ako slepo účinkujúci priemer.“ [5, s. 552].

Marxovo vymedzenie buržoáznej rozumnosti, racionality ako živelné, „slepo účinkujúceho priemeru“ predpokladá, že tento „priemer“ je celkovým výsledkom činnosti indivíduí, nadobúdajúci spoločenský význam. Tento celkový výsledok nadobúda za kapitalizmu špecifickú formu, ktorá sa zakladá na špecifickosti práce v tejto spoločnosti. Špecifickosťou práce je tu jej abstraktná všeobecnosť, t. j. indiferentnosť voči tomu, akú potrebu uspokojuje. Činnosť za kapitalizmu sa stáva „čisto mechanickou“, „iba *formálnou* činnosťou, čiže, čo je to isté, iba *látkovou* činnosťou, činnosťou vibec“. [6, s. 243]. Vďaka Marxovmu pojmu „abstraktná práca“, ktorá „nemá nijakú osobitnú kvalitu, a preto sa dá merať len kvantitatívne“ [7, s. 43], možno odhaliť tú okolnosť, že kapitalistická racionalita ako porovnateľnosť činností indivíduí sa dosahuje prekonaním rôznorodnosti práce v podobe zredukovania všetkých jej kvalít na čistú kvantitu. Rozumné, racionálne tak nadobúda podobu abstraktného, bezobsažného, iba kvantitatívne vyjadreného priemeru.

Podľa Marxa čisto kvantitatívna charakteristika práce sa stala možnou iba v buržoáznej spoločnosti, ktorá vytvorila kapitalistickú formu práce na rozdiel od jej antických a stredovekých foriem. Jej objavenie sa súvisí so vznikom špecifickej, iba kapitalizmu vlastnej deľby práce v sfére materiálnej výroby, kde „výrobky samostatných a navzájom nezávislých súkromných prác vystupujú voči sebe ako tovary“ [8, s. 56], t. j. v podmienkach „všeobecného scudzenia individuálnych prác“ [7, s. 43].

Ak práca súkromného výrobcu vystupuje vo svojej bezprostrednej skutočnosti ako zbavená svojho spoločenského obsahu, jej porovnateľnosť s prácou iných indivíduí sa dosahuje jej uvedením na spoločného menovateľa, na niečo abstraktno-všeobecné, redukciou konkrétnej práce na prácu abstraktnú a v tejto forme na spoločensky významnú prácu. A pretože najrozmanitejšie druhy práce — nech by sa kvalitatívne akokoľvek odlišovali — nadobúdajú svoju spoločenskú významnosť iba v takej homogénne anonymnej, kvalitatívne indiferentnej forme, dajú sa bez osobitných ťažkostí merať. Takou mierou sa stáva spoločenský nevyhnutná pracovná doba, ktorá sa kvantitatívne vyjadruje vo výmennej hodnote.

Pretože porovnateľnosť práce izolovaného individua so spoločenskými cieľmi sa prejavuje len vtedy, keď práca nadobúda formu svojho bezprostredného protikladu, formu abstraktnej všeobecnosti vyjadrenej v hodnote, uskutočňuje sa pomocou hodnoty aj všeobecná sociálna spätosť. Na margo tejto všeobecnej spätosti v kapitalistickej spoločnosti Marx hovorí, že tu má miesto „porovnávanie namiesto skutočnej spoločenskosti a všeobecnosti“. (6, s. 114) Takéto porovnávanie prebieha vo výmene. Preto jediným spoločenským vzťahom súkromných výrobcov v týchto podmienkach môže byť len výmena hodnôt, resp. tovarovo-peňažný vzťah. Z toho možno urobiť záver, že buržoázna racionalita nadobúda formu *hodnotovej racionality* a môže sa realizovať na základe pravidiel a noriem, regulujúcich tovarovo-peňažné vzťahy.

Také pojmy ako „abstraktná práca“, „výmenná hodnota“, „peniaze“ atď. sa vytvárajú, ako sme videli, vďaka redukcii, v širokom zmysle vďaka redukcii konkrétnej mnohotvárnosti vymedzení sveta na jeho abstraktné vymedzenia a vytvoreniu sféry redukovanej konkrétnosti (9, s. 8). Ako píše A. A. Chamidov, redukcia sama osebe je oprávnená a tvorí dôležitý moment tak teoretickej, ako aj praktickej činnosti. Už elementárne určenie cieľov predpokladá redukciiu komplikovaného pôsobenia rozličných zákonitostí na tie z nich, ktoré majú praktickú hodnotu, a na základe tohto dochádza k redukcii sveta na ciele a prostriedky. Takéto redukovanie je obsahovým redukovaním. Konkrétnosť ako jednota mnohotvárnosti sa v ňom redukuje na nejaké jedno zo svojich vymedzení, zatiaľ čo od iných charakteristík sa abstrahuje, no zohľadňuje sa ich kontext. Môže sa však previesť aj formálna redukcia, t. j. redukcia konkrétneho na nejaký abstraktný princíp, pričom sa množstvo iných vymedzení sveta zavrhuje.

Buržoázna výroba, teda aj buržoázna racionalita sa celkom úspešne buduje na formálnej redukcii. Súvisí to predovšetkým s tým, že za kapitalizmu sa vytváranie hodnôt a ich výmena stávajú všeobecnými. V tejto súvislosti K. Marx zdôrazňoval, že „výmenná hodnota má pri kapitalistickej výrobe po prvý raz nadvládu nad celou výrobou a nad celou štruktúrou spoločnosti“. (10, s. 252) Sféra skutočnej konkrétnosti (je vždy obsažná a pre ňu charakteristické vymedzenia ako konkrétna práca, spotrebná hodnota, cieľ, výrobné prostriedky majú svoj konkrétny obsah) sa pohlcuje redukovanou konkrétnosťou ako niečím úplne abstraktné formálnym, bezobsažným (9, s. 12). Rovnako ako konkrétna práca sa stáva iba formou prejavu abstraktnej práce a spotrebná hodnota „služi materiálom na vyjadrenie hodnoty“, spoločenský cieľ, cieľ spoločenskej výroby ako všeobecný cieľ sa stáva takým len vtedy, keď obsažný cieľ sa redukuje na formálny, abstraktný, bezobsažný cieľ, vyjadrený v hodnote.

„Bezprostredným cieľom kapitalistickej výroby“, ukazoval Marx, „nie je výroba tovaru (výmennej hodnoty — A. J.), ale výroba nadhod-

noty čiže zisku (v jeho rozvinutej forme)" (11, II. časť, s. 473). Takéto samonarastanie hodnoty vo svojom bezprostrednom prejave sa môže fixovať ako prechod od hodnoty prvého poriadku ((X)) k hodnote druhého poriadku ($(X + \Delta X)$) alebo — v peňažnom vyjadrení — od P k P'. Táto zmena je čisto kvantitatívna. Vyplyva z kvantitatívnej povahy samej hodnoty. Pretože substanciou hodnoty je niečo abstraktne homogénne (abstraktná práca), hodnota vo svojej podstate vylučuje akékoľvek tendencie jej kvalitatívnej zmeny. Môže prekonávať iba kvantitatívne zmeny. „Pričom kvantitatívny rozdiel je vôbec jediným rozdielom, ktorého je výmenná hodnota ako taká schopná svojou povahou“ (10, s. 12). Z toho potom pohyb P—P', rast hodnoty sa ľahko kvantitatívne vyjadrí, vyráta, kalkuluje, a preto hodnotová racionalita v rozvinutej kapitalistickej výrobe nadobúda formu kalkulácie hodnôt v smere ich rastu, alebo *kalkulácie kapitálu*.

V kalkulácii racionalita nadobúda svoju ukončenú, formálne redukovánú podobu. No práve v tejto najabstraktnejšej, bezobsažnej forme racionalitu zachycujú mnohé buržoázne určenia v svojom vymedzení podstaty kapitalizmu. Napríklad nemecký buržoázny sociológ M. Weber, ktorý ako jeden z prvých aplikoval pojem racionality na skúmanie kapitalistickej spoločnosti, napísal: „Kapitalizmus je tam, kde výrobnohospodárske krytie potrieb sa uskutočňuje prostredníctvom podniku: špeciálne *racionálna* kapitalistická výroba je výrobou na základe kapitalistickej kalkulácie.“ (12, s. 221). V rovnakom zmysle chápal racionalitu aj W. Sombart, ktorý ukazoval, že pre buržoáznu spoločnosť je charakteristický „ekonomický racionalizmus, aký svet doteraz ešte nepoznal“. (13, s. 399)

Premena P na P', kalkulácia narastania kapitálu sa môže realizovať iba vtedy, keď sa vytvára nadhodnota. No absolutizácia kvalitatívnej neurčitosti nadhodnoty obsahuje nebezpečenstvo, že sa stratí jej skutočný zdroj. A pretože aj variabilný, aj konštantný kapitál vystupujú v podobe hodnoty (čisto kvantitatívne), vzniká dojem, že sa v rovnakej miere podieľajú na vytváraní nadhodnoty. Vtedy sa nadhodnota javí ako zisk, ktorý v buržoáznej sociálnej vede vystupuje ako konkrétny prejav kalkulácie a chápe sa ako „formálna racionalita“. Napríklad podľa Webera podnik možno nazvať „formálne racionálnym“ iba vtedy, keď je zameraný na „plánovité využitie materiálnych alebo osobných užitočných nákladov ako prostriedkov na dosiahnutie zisku...“ (14, s. 4).

Pre Webera ako buržoázneho vedca je celkom prirodzené, že stotožňuje „formálnu racionalitu“ so ziskom a nie s nadhodnotou. Veď v zisku, v kvantitatívnom výpočte kapitálu, ako ukázal Marx, zálohovaný kapitál je v takom pomere k nadhodnote „ako k *svoju* prírastku, k *svoju* plodu, ako k výhonku, ktorý sám splodil“ (35, s. 53), čím sa zastiera skutočnosť, že iba jedna časť — variabilný kapitál — vytvára nadhodnotu a že táto nadhodnota je nezaplatenou prácou robotníkov. Preto

weberovská „formálna racionalita“ zastiera triedne protirečenie medzi proletariátom a buržoáziou. A nie je náhodné, že pre Webera činnosť robotníka a činnosť kapitalistu vystupujú ako celkom porovnateľné veličiny tak navzájom, ako aj vo vzťahu k cieľu spoločenskej výroby. Podľa jeho názoru je pre jednu aj druhú „charakteristické systematické úsilie o zisk v rámci svojej profesie“. (14, s. 26)

Z tohto hľadiska je kalkulácia, „formálna racionalita“ akoby vyjadrením a potvrdením tejto porovnateľnosti, jej zdanlivým „praktickým“ potvrdením, zastierajúcim kvalitatívnu neporovnateľnosť činiteľov kapitalistickej výroby. Práve preto sa buržoázna sociálna veda vo Weberovom duchu ponáhla vyhlásiť „formálnu racionalitu“ za jedine možný typ racionality. Ako ukázal K. Marx, pre buržoázných vedcov je celkom prirodzené, že „hádžu na jednu hľbu kalkulačné položky kapitalistov... s príčinami vzniku zisku ako takého“ (11, III. časť, s. 414) a že „v tejto podstatnej formálnosti, v zdanlivosti kapitalistického vzťahu nachádzajú jeho podstatu... a tým apologetizujú tento vzťah, stierajúc jeho differencia specifica“ (36, s. 118).

Lenže „spoločenská prírodná sila práce sa nevyvíja v procese rastu hodnoty ako takom, ale v skutočnom pracovnom procese“ (36, s. 112), vo vytváraní užitkovej hodnoty, vo sfére reálnej konkrétnosti. Tu prebieha nielen kvantitatívna, ale aj kvalitatívna zmena. Veď na vytvorenie toho-ktorého produktu treba vynaložiť určitú — kvalitatívne aj kvantitatívne — prácu, určité výrobné prostriedky, suroviny a pod. Okrem toho v reálnej konkrétnosti (jej kategóriami sú konkrétna práca, užitková hodnota pracovnej sily ako tovaru) sa odhaľujú mechanizmy kapitalistického vykorisťovania. Konkrétna práca sa prejavuje ako námezdna práca a užitková hodnota pracovnej sily ako tovaru má tú vlastnosť, „že je zdrojom hodnoty, a to väčšej hodnoty, ako má sám [tovar pracovná sila — pozn. A. J.]“ (8, s. 203). Vo sfére reálnej konkrétnosti sa na druhej strane neprejavujú iba tendencie, ktoré vedú k vytvoreniu redukovanej konkrétnosti a redukovanej racionality, ale aj tendencie, ktoré vedú k ich prekonaniu.

Avšak v kalkulácii hodnôt, ako sme ukázali, sa táto kvalitatívna premena nerešpektuje, keďže výmenná hodnota robí iba formálnu, kvantitatívnu premenu. A pretože dosiahnutie všeobecného (spoločensky významných cieľov) v činnosti indivíduí sa uskutočňuje len vtedy, keď sa toto „všeobecné“ formalizuje a kvantifikuje a tým sa odstraňuje jeho kvalitatívna obsažná určenosť, činné indivíduá akoby strácali schopnosť „posudzovať“ obsažné „všeobecné“, hodnotiť užitkovú hodnotu produktov svojej práce a práce iných ľudí. Preto aby človek v kapitalistickej spoločnosti vnímal spoločenský zmysel svojej činnosti nielen čo do formy, ale aj čo do obsahu, aby zbadal jej užitkovú hodnotu, musí ju korelovať so zodpovedajúcim, jej odcudzeným, zvonku daným anonymným systémom hodnôt. Na tomto základe sa v sfére samej racionality uskutočňuje

oddelenie obsažných noriem a hodnôt od formálnych pravidiel a predpisov. Tento fakt sa odráža v buržoáznej sociológii, konkrétne vo weberovskej antinómii „formálnej“ (v zmysle presnej kalkulácie) a „materiálnej“ (hodnotových postulátov, širšie — kultúrnych výtvorov) racionality. Tento svojrázny preklad Marxových pojmov hodnoty a úžitkovej hodnoty (pozri 15, s. 242) v duchu sociologicky interpretovaných novokantovských pojmov „ríše bytia“ a „ríše hodnôt“ je nielen základom zámeny sociálno-triednej meritórnej analýzy abstraktnou fenomenalistickou analýzou kapitalizmu — Weber nachádza hlavné protirečenie súčasnej buržoáznej spoločnosti v protirečení „formálnej“ a „materiálnej“ racionality — ale aj vylučuje akúkoľvek možnosť prekonania tohto stavu ako nevyhnutného a neprekonateľného „osudu“ západnej civilizácie.

Pravda, výrobca vytvára aj úžitkovú hodnotu, preto by podľa všetkého mali byť jeho ciele určené aj obsahovo. Lenže v kapitalistickej výrobe dochádza k zrastaniu konkrétnej práce s prácou abstraktnou. Konkrétna práca sa redukuje na najjednoduchšie, monotónne, kvalitatívne navzájom splývajúce operácie, „vyvíja sa tu *bezobsažná odbornosť*“ (10, s. 512). Racionalizácia na tejto úrovni nadobúda podobu usporiadanosti a redukcie na minimum operácií, ktoré sú potrebné pre vytvorenie produktu, ide tu o technologickú racionalizáciu. Táto nadobúda svoju dovŕšenú podobu vo výrobe, založenej na využívaní strojov a strojových systémov.

Technologická racionalizácia ide teda ruka v ruku s racionalizáciou ako vyjadrením buržoáznych výrobných vzťahov. Preto „spolu so systémom strojov — a na ňom založenou mechanickou továrňou — sa stáva nadvláda minulej práce nad prácou živou nielen sociálnou pravdou vyjadrenou vo vzťahu medzi kapitalistom a robotníkom, ale aj, tak povediac, technologickou pravdou“. (10, s. 552). Z toho vyplýva, že racionalita za kapitalizmu vystupuje v odcudzenej podobe nielen sociálne, ale aj technologicky. Je to charakteristické najmä pre Taylorov systém a jeho dnešné modifikácie. V. I. Lenin nazval tento systém „posledným slovom najnehanebnejšieho kapitalistického vykorisťovania“ (16, s. 55).

Táto spätosť však vôbec neznamená, že technologická a sociálna racionalita sú totožné. Marx ukazoval, že „stroje nie sú o nič viac ekonomickou kategóriou ako vôl, ktorý ťahá pluh, sú iba výrobnou silou“ (17, s. 102). Lenže práve proti takémuto prístupu vystupujú mnohí buržoázni filozofi, menovite predstavitelia frankfurtskej školy. Ako napísal H. Marcuse, nielen využitie „technického rozumu, ale už sama technika je nadvládou (nad svetom a človekom), metodicky kalkulovanou a kalkulujúcou nadvládou“ (18, s. 179).

Nebudeme podrobne rozoberať túto koncepciu, jej podrobnú kritickú analýzu čitateľ nájde v jestvujúcej marxistickej literatúre (pozri 19, 20 a i.), všimnime si len, že predstavitelia frankfurtskej školy stotožnením technologickej a sociálnej racionality a jej vymedzením ako nadvlády

zároveň stotožnili výrobné sily a výrobné vzťahy, čo malo za následok abstraktné, triedneho obsahu zbavené chápanie odcudzenia a redukovanie jeho príčin na nadvládu vedy a techniky, ktorá sa údajne rovnako vzťahuje aj na predstaviteľa buržoázie, aj na robotníka. Z metodologického hľadiska možno takéto stotožnenie (iba s opačným znamienkom) pozorovať aj v pozitivisticky technokratickom chápaní racionality. Napríklad H. Schelsky spája racionalizáciu kapitalistickej spoločnosti s inštitucionalizáciou, pri ktorej podľa neho „na miesto politickej vôle väčšiny nastupuje činný rozum a uznanie zákonitostí vecí“ (21, s. 58) a domnieva sa, že inštitucionalizácia odstraňuje tradičné vzťahy nadvlády (človeka nad človekom), „disciplína nadvlády sa mení na činnú disciplínu“ (22, s. 27) a všetko sa stáva v rovnakej miere závislým od „logiky vecí“.

Sféra tovarovej výroby, dvojité racionalizácia sú pôdou, na ktorej vyrastá a vďaka ktorej sa štrukturuje buržoázne každodenné vedomie. Ako sme spomenuli, buržoázna racionalita vzniká len vďaka deľbe práce, ktorá je vlastná kapitalizmu. Vychádza, že činnosť sa stáva tým racionálnejšou, čím väčší sa vedomie abstrahuje od mnohostrannosti vymedzení predmetu, na ktorý je činnosť zameraná. Preto svetlo buržoázneho ratio odráža predmety pokrivené prizmou deľby práce. „Tí, čo sa zúčastňujú na kapitalistickom spôsobe výroby, vykonávajú v ňom iba určitú, čiastkovú funkciu a ich praktické vedomie sa preto ukazuje tak tiež ako čiastkové, jednostranné.“ (23, s. 269). Toto vedomie nie je jednostranné preto, že nezachycuje celú mnohotvárnosť sveta, ale preto, že toho principiálne nie je schopné. Predmet sa individuujú javí v súlade s cieľom, ktorý sleduje. Jeho fungovanie vystupuje ako abstraktná práca, jeho cieľ — vytváranie hodnoty — vystupuje ako abstraktný, formálny cieľ. Preto aj vedomie individua je abstraktným, formálnym vedomím. Celé je vytvorené z predstáv, nemá pojmy (v dialektickomaterialistickom zmysle) (9, s. 12). A pretože toto vedomie nemá pojmy, nepotrebuje ani chápanie a vystupuje ako súbor hotových algoritmov konania. Vedomie sa redukuje na také ratio, ktoré vystupuje v podobe „izolovaných fragmentov, do seba uzatvorených »systémov hotových poznatkov«, ktoré nemožno nijako racionálne syntetizovať...“ (24, s. 468), redukuje sa teda na um. V dôsledku toho sa vytvára sklon individua akceptovať nielen algoritmy, ktoré potrebuje pre fungovanie v sfére výroby, ale aj pre svoju existenciu v iných sférach spoločenského života. Konkrétne osobnostné osvojenie si sveta sa preto stále väčší nahrádza osvojením si abstraktných algoritmov, ktoré zvonku zadávajú rozličné sociálne systémy.

Takto prebieha aj racionalizácia vedomia. Nie je preto náhoda, že mnohí buržoázni sociológovia s ňou spájajú dosiahnutie racionality samej buržoáznej spoločnosti. Napríklad západonemeckí sociológovia N. Luhmann, H. Schelsky a iní chápu racionalitu ako „redukciu komplexnosti“,

ktorá je v podstate založená na sociologickej transformácii a adaptácii na potreby „sociálnej technológie“ husserlovskej „fenomenologickej redukcie“, a domnievajú sa, že „komplexnosť sveta, nesmierne množstvo možností treba zredukovať na určitú prežívanú šablónu“ (25, s. 72 f). Podobné šablóny majú podľa názoru týchto buržoázných autorov vypracúvať sociálne inštitúcie kapitalistickej spoločnosti a zadávať hotové obsahy pre činnosť indivíduí, poskytovať zmysly, ktoré by vedomie indivíduí udržiavali na javovej úrovni, na úrovni zdania, nepoukazujúcej na podstatu. Tieto koncepcie „racionalizácie“ vedomia sú preto fakticky pokusmi o „vedecké“ zdôvodnenie procesu manipulácie s vedomím, ktorý za imperializmu nadobudol nebývalý rozsah. Veď ak sa robotnícka trieda bude orientovať iba na redukovanú racionalitu vôbec, na mzdu a na ekonomický boj zvlášť, ostane jej vedomie umové, neschopné pochopiť podstatu akéhokoľvek predmetu, vrátane takého „predmetu“, ako je kapitalizmus. Zostane „triedou osebe“. „Triedou pre seba“ sa robotnícka trieda stáva až vtedy, keď vie prekročiť úzky rámec redukovanej konkrétnosti a redukovanej racionality. Vtedy sa aj jej činnosť stáva rozumnou.

Po uplatnení kalkulácie v sfére materiálnej výroby sa buržoázia usiluje o to, aby ju preniesla do oblasti vedy, práva, morálky atď. „V mrazivej vode sebeckej vypočítavosti utopila posvätnú bázeň náboženského vytrženia, rytierskeho nadšenia i filisterského rozčítania“ (26, s. 360).

Na základe buržoáznej racionality sa v kapitalistickej spoločnosti utvára aj racionalita vedy. Vytvára sa tu „systém všeobecnej užitočnosti, nositeľom ktorého je veda práve tak ako všetky telesné a duševné vlastnosti človeka“ (6, s. 355). V takých podmienkach sa poznatky stávajú skutočnou praktickou silou len vtedy, ak vystupujú ako formálny systém vhodný na vytvorenie jednoznačných a exaktných algoritmov konania (27, s. 132). A racionalita poznania sa redukuje na formálnu organizáciu fragmentárnych poznatkov.

Aj racionalitu vedy chápu buržoázni vedci ako kalkulovateľnosť, ako predvídanie javov a udalostí na základe ich exaktného matematického vyjadrenia. Z toho pramení absolutizácia aplikácie matematických kategórií na vysvetľovanie všetkých javov, stotožňovanie formálno-matematického poznania s poznaním vôbec, svojrázny kult „exaktného“ poznania, ako to vidíme v obrazoch vedy pozitivisticko-scientistickej proveniencie. Tendencia redukovať poznatky o svete na formálnologické znakové systémy vytvára ilúziu, že logikou myslenia nie je obsažná (dialektická) logika, ale formálna logika. V tejto súvislosti sa pravda chápe čisto funkcionálne, nezávisle od toho, ako sa poznatky vzťahujú ku skutočnosti, a interpretuje sa ako prostriedok „redukcie komplexnosti“, ako médium prenosu hotových zmyslov činnosti (určitých algoritmov) indivíduám (Luhmann). Na druhej strane v antiscientistických smeroch súčasnej buržoáznej filozofie (frankfurtská škola, existencializ-

mus) sa veda, ktorá eliminovala obsažné, hodnotové vymedzenia predmetu, chápe ako základ tej sociálnej orientácie, ktorá viedla ku kríze západnej civilizácie. Racionalizácia sveta, ktorú Adorno a Horkheimer stotožňujú s nadvládou nad týmto svetom, vznikla podľa ich názoru na základe vedeckého (matematického) myslenia, ktoré premenilo poznatky na moc nad prírodou a človekom. A nech by sa veda dotkla čokoľvek, hneď tam mizne bytie, pretože „mení myslenie na čin, inštrument“ (28, s. 32). Ak vo filozofii klasického buržoázneho racionalizmu bola racionalita (rozumnosť) stelesnením jednoty sveta a človeka, u autorov *Dialektiky osvety* sa stáva nielen vyjadrením rozpadu sveta na antagonistický subjekt — objekt, ale má za následok deštrukciu tak človeka, ako aj sveta. Človek úplne stráca svoju individualitu, „určuje sa iba ako vec, ako štatistický prvok“ (28, s. 35). Súčasne sama „osveta“ v chápaní predstaviteľov frankfurtskej školy stráca nielen svoje čo len približné historické hranice, ale aj svoju sociálno-triednu určenosť, závislosť od podstaty kapitalistického spôsobu výroby, založeného na súkromnom vlastníctve.

V štátno-právnych vzťahoch sa uplatňuje ten istý princíp. Veď ak v skutočnosti neexistuje skutočná porovnateľnosť činností indivíduí, potom nevyhnutne vzniká jej formálny surogát. V práci *Ku kritike Hegelovej filozofie práva* Marx vytýka Hegelovi, že neprekonáva túto surogátну formu komparatívnosti a len konštatuje, že za kapitalizmu je „... skutočnosť všeobecnej záležitosti iba formálna, čiže niečo, čo je iba formálne, je skutočnou všeobecnou záležitosťou“ (29, s. 290). V takej formálnej podobe chápané všeobecné u Hegela vystupuje práve ako rozumný štát stelesnený v byrokracii. Podobne aj súčasné buržoázne koncepcie „racionálnej byrokracie“ zdôrazňovaním jej formálnosti majú eliminovať jej triedny zmysel. Podľa názoru M. Webera sa byrokracia buduje na „základe prinajmenej relatívnej nivelizácie ekonomických a sociálnych rozdielov“ (30, s. 666). To isté platí aj pre jej modernizované varianty, stelesnené v koncepcii inštitucionalizácie. Podobne ako Weber, ktorý hovoril o sociálnej neutrálnosti byrokracie, Schelsky sa domnieva, že mocenské inštitúcie sú svojou povahou nadtriedne a riadiaci personál „je ochotný nezávisle od straníckych, politických alternatív investovať svoju osobnú a úplnú profesionálnu iniciatívu, ako aj politickú zodpovednosť do vedenia tejto záležitosti“. (21, s. 59)

V buržoáznom práve sa porovnateľnosť indivíduí taktiež berie v svojich formálnych vymedzeniach, keď sa meritórna rovnosť prezentuje v podobe formálnej rovnosti všetkých pred zákonom. Marx napísal: „Právo podľa svojej povahy môže spočívať len v uplatňovaní rovnakého meradla; ale nerovnakých jedincov... možno merať rovnakým meradlom len potiaľ, pokiaľ ich postavíme pod rovnaký zorný uhol, pokiaľ sa na nich dívame len po určitej stránke... nič iné na nich nevidíme, od všetkého ostatného odhliadneme.“ (31, s. 18). Marx však ukázal aj to,

že „rovné“ právo je právo vlastníka kapitálu. No práve to sa pokúšajú poprieť buržoázni vedci v svojich koncepciách „racionálneho práva“.

Ekvivalentná výmena hodnôt, sféra obehu tovarov je tou pôdou, na ktorej vyrastá buržoázna morálka. „Ekvivalentnosť“ vzájomných vzťahov medzi ľuďmi sa stáva najvyšším meradlom spravodlivosti. Formálno-redukovaný spôsob existencie racionality v sfére morálnych vzťahov taktiež nadobúda podobu kalkulácie. Formulka „ja tebe, ty mne“, vypočítavosť očakávajúca ekvivalentnú náhradu sa v buržoáznej spoločnosti uplatňuje takmer vo všetkých sférach mravných vzťahov, vrátane lásky, priateľstva a pod.

Ako vidíme, formálno redukovaná racionalita, ktorá vznikla v sfére výroby a obehu tovarov, sa usiluje o sebarealizáciu v čistej podobe, chce sa stať všeobecnou. Porovnateľnosť všetkých vecí a javov sa redukuje na ich kvantitatívnu jednorozmernosť, otázka ich kvalitatívnej neporovnateľnosti sa tým odstraňuje. Preto pre činiteľov, integrovaných do buržoázných vzťahov, sa javia ako úplne prirodzené a racionálne také korelácie ako kapitál—úrok, pôda—renta, zisk—mzda, „a pretože si zvykli pohybovať sa v nich, ich rozum sa nad nimi nijako nepozastavuje“ (32, kn. III., časť II., s. 331).

Lenže orientácia na redukovanú racionalitu iba dočasne ponecháva v tieni kvalitatívnu neporovnateľnosť týchto procesov a javov. Kvalitatívny, obsažný „zvyšok“ akoby láme úzky rámec redukcie. To sa zvlášť výrazne prejavuje v čase kríz, kde sa prejavuje spätosť redukovanej racionality s tou obsažnou konkrétnosťou, ktorej redukciou je. V kríze redukovaná racionalita odhaľuje svoju *zdanlivú, fiktívnu* povahu. Odtiaľto sa buržoázne vedomie začína „pozastavovať“ nad týmto „zvyškom“, ponáhľa sa ho vyhlásiť za iracionálny a spolu s ním aj samu racionalitu.

Teda to, čo sa nevôjde do obmedzenej buržoáznej racionality, vyhlasuje sa za iracionálne, za istú „vec osebe“. Súvisí to predovšetkým s triednymi záujmami a postavením buržoázie, ako aj z nich vyplývajúcim spôsobom chápania racionality ako niečoho zakonzervovaného, mimohistorického. A pretože vzájomnú podmienenosť redukovanej racionality s iracionalitou nemožno vysvetliť z hľadiska buržoáznej vedy, jej predstavitelia v najlepšom prípade môžu zaregistrovať antinómiu zdanlivej racionality a iracionality, kým problém spočíva v tom, aby sa prekonala.

Ako je známe, Marx široko využíval pojem „iracionálne“ pre skúmanie buržoáznej skutočnosti. Ukázal, že „táto zvrátenosť, a nie namýšľaná, lež prozaicky reálna mystifikácia, charakterizuje všetky spoločenské formy práce, ktorá určuje výmennú hodnotu“. (7, s. 35—36)

Súčasne iracionálne ako vyjadrenie čohosi tajomného, mystického, nadprirodzeného je podľa Marxa charakteristikou buržoázných vzťahov *tými činiteľmi* kapitalistickej výroby, ktorí sú *úplne integrovaní* do buržoázneho systému (buržoázia, ako aj tá časť robotníckej triedy, ktorá

si ešte neuvedomila svoj skutočný triedny záujem). Marx presvedčivo ukazuje, že vznik iracionálneho v skutočnosti je výsledkom nielen neporovnateľnosti vzťahov, napr. kapitál—úrok a pod., ale predovšetkým je výsledkom pokusu „prezentovať“ ich (nielen v teórii, ale predovšetkým v praxi, v reálnej činnosti, v každodennom zameraní svojich cieľov) ako porovnateľné veličiny, t. j. pokusu pripísať týmto vzťahom všeobecný charakter, absolutizovať ich.

Iracionalita vzniká tam a vtedy, kde a kedy sama racionalita nadobúda prevrátenú formu. Osobitosť tejto formy „spočíva v objektívnej odstrániteľnosti obsažných definícií: forma prejavu nadobúda samostatný »bytostný« význam“ [33, s. 387]. Prevrátená forma racionality je teda tá istá redukovaná buržoázna racionalita, ktorá nadobudla formu samostatnosti a všeobecnosti, formu, „v ktorej je pôvod nadhodnoty a tajomstvo jej existencie zahalené a zotreté“ [32, kn. III., časť I., s. 75]. Preto kalkulácia, vypočítavosť, je nielen redukovanou formou racionality, ale aj prevrátenou, iracionálnou formou.³ Veď tým, že si stále väčšmi a väčšmi podriaďuje skutočné vzťahy, „maskuje“ a „skrýva“ ich podstatu.

Lenže základy tejto iracionality netreba hľadať v prevrátenej forme racionality. Sú už v samej redukovanej racionalite, pre ktorú je všetko v skutočnosti iba prostriedkom vyjadrenia. Vzhľadom na to, že hodnotový vzťah sa absolutizuje činiteľmi kapitalistickej výroby, racionálne vyjadrenie spoločenského obsahu práce, vybudované na jeho základe, sa fetišizuje, iracionalizuje, nadobúda podobu samostatnej inštancie, vládnucej nad vyrábajúcimi individuami.

Podobná absolutizácia — ale už v teoretickej rovine — je charakteristická aj pre buržoázných vedcov. Weberova téza, že „nejestvujú tajuplné sily, ktoré nemožno vypočítať, že skôr všetky veci — v zásade — môžeme ovládnuť prostredníctvom výpočtu“ [34, s. 594], svedčí o tom, že pre Webera neexistuje iná skutočnosť než v podobe redukovanej racionality. To isté Weber vzťahuje na koncepcie racionality, ktorých základ tvorí idea „redukcie komplexnosti“. Preto buržoázni autori, poukazujúc na fakt iracionalizácie kapitalistických spoločenských vzťahov, robia záver, že je neprekonateľná, ako je pre nich neprekonateľný aj redukovaný variant racionality, ktorý sa sformoval za kapitalizmu. Neschopnosť buržoázných vedcov nájsť možnosti, ako odstrániť iracionálne sily, sa taktiež zakladá na ich nesprávnom chápaní príčin racionalizácie. Nevidia ju v samej redukovanej racionalite, ale v jej interakcii s oblasťou kultúry, v oddelení racionality od systému hodnôt a v podriadení hodnôt redukovanej racionalite. Ako ukazoval Weber, za kapitalizmu „materiálna a (v zmysle exaktného výpočtu) formálna racionalita

³ O súvislosti iracionality a prevrátených foriem pozri podrobnejšie spomínanú prácu A. A. Chamidova, s. 12.

sa rozchádzajú práve v značnej miere: táto tvoriaca základ a nevyhnutná iracionalita je zdrojom celej sociálnej problematiky..." (30, s. 60). Preto, ako buržoázni vedci kladú otázku prekonania iracionality, jej riešenie ostáva v rámci problému racionality a hodnoty, no sama racionalita pritom ostáva v nezmenenej podobe. Napríklad predstaviteľ frankfurtskej školy, J. Habermas, vidí východisko z krízy západnej spoločnosti v podriadení subsystému cieľovo-racionálnej činnosti (formálnej racionality) sfére komunikatívnej činnosti. Podľa Habermasovho názoru sa v sfére komunikatívnej činnosti v priebehu rozsiahlej diskusie demokratickej verejnosti majú vypracúvať hodnoty a spoločenské normy, udávať zmysel a určovať zameranosť sféry cieľovej racionality. Avšak variant, ktorý Habermas navrhuje, je utópiou, pretože sa nedotýka toho základu, na ktorom spočíva expanzia buržoáznej racionality do sféry hodnôt.

Ako vidíme, buržoázna sociálna veda odmieta uznať fakt, že skutočnosť iracionality za kapitalizmu je daná už samotným cieľom spoločenskej výroby (dosiahnutie maximálneho zisku) a že „zdrojom celej sociálnej problematiky“ nie je oddelenie racionality od hodnoty, ale súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, ktoré determinuje existenciu takej racionality. Preto v buržoáznej spoločnosti je iracionálna už individuálna činnosť orientujúca sa na výrobu tovaru. Iracionalita je sprievodným javom kalkulácie kapitálu nezávisle od toho, kde sa táto kalkulácia uskutočňuje — v jednotlivom podniku alebo monopolistickom združení. Je prítomná už (pravda, v skrytej podobe) v tejto kalkulácii, v redukovanej racionalite, hoci naplno sa iracionalita odhaľuje iba vtedy, keď sa do zorného poľa dostáva širší priestor kapitalistických spoločenských vzťahov. Práve tu sa iracionalita prejavuje ako *všeobecná* iracionalita. Na veci sa nič nemení ani vtedy, keď sa buržoázny štát pokúša zasahovať do ekonomiky za účelom kontroly a obmedzenia živelných iracionálnych síl.

Záveru:

1. Na rozdiel od marxizmu, ktorý za zdaním racionality kapitalistických vzťahov ako ich prevrátenej formy odhaľuje triedne protirečenie medzi buržoáziou a proletariátom, buržoázna sociálna veda nachádza v abstraktnom princípe racionality samu podstatu kapitalizmu.

2. Ak historický materializmus odhaľuje mechanizmy vzniku iracionality buržoáznej skutočnosti na základe analýzy jej prevrátených foriem a ukazuje cestu ich prekonania, buržoázni vedci ostávajú v zajatí týchto iracionálnych foriem.

3. Kým marxizmus ukazuje nevyhnutnosť likvidácie ekonomického zriadenia, založeného na produkcii nadhodnoty, buržoázna veda hovorí o zachovaní alebo zdokonalení formálnej racionality.

4. A napokon tam, kde marxizmus vedecky dokázal nevyhnutnosť zrušenia celého nadstavbového systému kapitalizmu, ktorý sa stal nástrojom nadvlády buržoázie, buržoázni filozofi a sociológovia sa pokú-

šajú dokázať jeho sociálnu neutrálnosť a v jeho zdokonalení vidia ďalšiu cestu „racionalizácie“ súčasného kapitalizmu.

LITERATÚRA

1. XXVI. zjazd KSSZ. Dokumenty a materiály. Bratislava 1981.
2. ČERNENKO, K.: Aktuálne otázky ideologickej a masovopolitickej práce strany. In: Pravda, 1983, 15. júna.
3. RAKITOV, A. I.: Racionálnosť i teoretické poňatie poznani. In: Voprosy filosofii, 1982, č. 11.
4. BARAN, Paul A.: Kapitalizm i irracionalnost. In: Voprosy filosofii, 1960, č. 6.
5. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. 3. Bratislava 1977.
6. MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy „Grundrisse“ I. Bratislava 1974.
7. MARX, K.: Ku kritike politickej ekonómie. Bratislava 1952.
8. MARX, K.: Kapitál I. Bratislava 1979.
9. CHAMIDOV, A. A.: Poňatie prevráščonnej formy v marksistskej dialektike (na materialach „Kapitala“ Marksa). Avtoreferat dissertacii... Moskva 1978.
10. MARX, K. — ENGELS, F.: Sočinenija. T. 47. Moskva 1973.
11. MARX, K.: Teórie o náhodnote. Kapitál IV. II. časť, Bratislava 1963. III. časť, Bratislava 1968.
12. WEBER, M.: Istorija chozjajstva. Petrohrad 1923.
13. SOMBART, W.: Sovremennij kapitalizm. T. 1, vypusk II. Moskva 1904.
14. WEBER, M.: Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie. Tübingen 1922.
15. GAJDENKO, P. P.: Sociologičeskije aspekty analiza nauki (Sociologija nauki Maksa Webera). In: Učonyje o nauke i jejo razvitii. Moskva 1971.
16. LENIN, V. I.: Spisy. Zv. 42. Bratislava 1970.
17. MARX, K.: Bieda filozofie. Bratislava 1980.
18. MARCUSE, H.: Industrialisierung und Kapitalismus. In: Max Weber und Soziologie heute. Tübingen 1965.
19. DAVYDOV, J. N.: Kritika socialno-filosofskich vozzrenij Frankfurtskoj školy. Moskva 1977.
20. Socialnaja filosofija Frankfurtskoj školy. Moskva — Praha 1978.
21. SCHELSKY, H.: Systemüberwindung. Demokratisierung. Gewaltenteilung. München 1973.
22. SCHELSKY, H.: Der Mensch in der wissenschaftlichen Zivilisation. Köln und Opladen 1961.
23. Dejiny marxistickej dialektiky. Bratislava 1973.
24. BATIŠČEV, G. S.: Rassudok. In: Filosofskaja enciklopedija. T. 4. Moskva 1967.
25. LUHMANN, N.: Soziologische Aufklärung. Köln und Opladen 1972.
26. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. 1. Bratislava 1977.
27. ARSENIJEV, A. S.: Nauka i čelovek (filosofskij aspekt). In: Nauka i npravstvennost. Moskva 1971.
28. HORKHEIMER, M., ADORNO, Th. W.: Dialektik der Aufklärung. Frankfurt a. M. 1969.
29. MARX, K. — ENGELS, B.: Spisy. Sv. 1. Praha 1956.
30. WEBER, M.: Wirtschaft und Gesellschaft. Tübingen 1922.
31. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. 4. Bratislava 1978.
32. MARX, K.: Kapitál III. Kniha III., časť I. a II., Bratislava 1958.

33. MAMARDAŠVILI, M. K.: Forma prevraščonnaja. In: Filosofskaja enciklopedija. T. 5. Moskva 1970.
34. WEBER, M.: Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre. Tübingen 1968.
35. MARX, K.: Kapital II. Bratislava 1963.
36. MARX, K. — ENGELS, F.: Sočinenija. T. 49. Moskva 1974.

СОЦИАЛЬНАЯ РАЦИОНАЛЬНОСТЬ КАК ПРЕДМЕТ МАРКСИСТСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ БОРЬБЫ

Анатолий Николаевич Ермоленко

В противоположность марксизму, который за видимостью рациональности капиталистических отношений как превращенной их формы вскрывает классовое противоречие между буржуазией и пролетариатом, буржуазная социальная наука в абстрактном принципе рациональности видит саму сущность капитализма.

Если исторический материализм раскрывает механизмы возникновения иррациональности буржуазной действительности на основе анализа ее превращенных форм и указывает путь их преодоления, буржуазные ученые остаются в плену этих иррациональных форм.

В то время как марксизм показывает неизбежность ликвидации экономического строя, основанного на производстве прибавочной стоимости, буржуазная наука говорит о сохранении или усовершенствовании формальной рациональности.

И, наконец, там, где марксизм научно доказал неизбежность слома всей надстроечной системы капитализма, ставшей инструментом господства буржуазии, буржуазные философы и социологи пытаются доказать ее социальную нейтральность и в усовершенствовании ее видят дальнейший путь „рационализации” современного капитализма.

SOZIALE RATIONALITÄT ALS GEGENSTAND MARXISTISCHER FORSCHUNG IM KONTEXT DES GEGENWÄRTIGEN IDEOLOGISCHEN KAMPFES

A. N. Jermolenko

Im Unterschied zum Marxismus, der hinter dem Schein der Rationalität kapitalistischer Verhältnisse als deren umgekehrter Form den Klassenwiderspruch zwischen Bourgeoisie und Proletariat entdeckt, stellt die bürgerliche Sozialwissenschaft im abstrakten Prinzip der Rationalität das eigentliche Wesen des Kapitalismus fest. Wenn der historische Materialismus die Mechanismen der Entstehung der Irrationalität der bürgerlichen Wirklichkeit aufgrund der Analyse ihrer umgekehrten Formen entdeckt und den Weg ihrer Überwindung zeigt, so bleiben bürgerliche Wissenschaftler Gefangenene dieser irrationalen Formen. Während der Marxismus auf die Notwendigkeit der Abschaffung der auf der Produktion des Mehrwerts gegründeten ökonomischen Ordnung hinweist, spricht die bürgerliche Wissenschaft von der Erhaltung oder Vervollkommenheit der formalen Rationalität. Und schliesslich dort, wo der Marxismus die Notwendigkeit der Abschaffung des ganzen kapitalistischen Überbausystems, das zum Werkzeug der Herrschaft der Bourgeoisie wurde wissenschaftlich bewiesen hat, versuchen bürgerliche Philosophen und Soziologen seine soziale Neutralität zu beweisen und sehen in seiner Vervollkommenheit einen weiteren Weg der „Rationalisierung“ des gegenwärtigen Kapitalismus.